Лудвиг Конеберг
Силке Грамер-Ротлер

Седемте степени на увереност, от които се нуждаят децата

Най-новите открития на еволюционната педагогика®

АКВАРИУС

Методът *еволюционна педагогика*® е запазена марка на ИПП (Институт за практическа педагогика), ръководен от Лудвиг Конеберг. В името на по-добрата четливост търговският знак ® не присъства в текста.

Ludwig Koneberg
Silke Gramer-Rottler

Die sieben Sicherheiten,
die Kinder brauchen
Neues aus der Evolutionspädagogik®
All rights reserved

© 2006 Kösel-Verlag, München
Ein Unternehmen der Verlagsgruppe Random House
Illustrationen: Monica May-Vetter

© Аквариус, София, 2007
© д-р Бояна Петкова, превод от немски език
Даря Хараланова, редактор

Всички права запазени. Никаква част от тази книга не може да се издава, микрофилмира или съхранява и преработва посредством електронните системи без писменото съгласие на издателя.

ISBN: 978-954-8692-35-9

Съдържание

Въведение
Педагогиката – наука на опита 9
Седемте еволюционни нива 15
От базисна увереност към увереност в себе си: кратък преглед на нивата 18
Невробиологията: какво се случва в мозъка, когато учим 22

Първа глава
Базисна увереност 27
Базисното доверие и раждането 27
Репертоарът на базисната увереност 29
Тренинг: упражнения за затвърждаване на базисната увереност 30
Последствията от раждането с цезарово сечение: „Вие ме извадихте, така че действайте!” 31

Втора глава
Увереност, основана на опита 38
Разгръщането на сетивата: зараждане на увереността, която произтича от опита 39

Репертоарът на увереността, която произтича от опита 40
Как може да бъде стабилизирана детската увереност, която се основава на опита? 42
Тренинг: упражнения за затвърждаване на увереността, която се основава на опита 44

Трета глава
Физическа увереност 46
Репертоарът на физическата увереност 47
Тренинг: упражнения за затвърждаване на физическата увереност 49
Хиперактивността: мозъкът на влечугото е извън контрол 51
Двете лица на агресията 53

Четвърта глава
Емоционална увереност 55
Репертоарът на емоционалната увереност 56
Тренинг: упражнения за затвърждаване на емоционалната увереност
Мозъчна структура и доминираща ръка 60
Легастенията – изключеният „екран” в мозъка ..66
Дискалкулията: „Не различавам ляво и дясно.“ ..69

Пета глава
Групова увереност 72
Репертоарът на груповата увереност 73
Тренинг: упражнения за затвърждаване на груповата увереност 75
Училищната зрелост от гледна точка на практическата педагогика 76
Пубертетът: маймуните вилнеят 78

Шеста глава

Езикова увереност 83
Репертоарът на езиковата увереност 85
Как пънкарят се превръща в ритор –
или творец? 85
От увереността, основаваща се на опита,
към езиковата увереност 85
Тренинг: упражнения за затвърждаване на
езиковата увереност 88
Всички ние се нуждаем от посвещение 91
Два стереотипа на мислене –
мъжката и женската комуникация 92
Мъжки и женски стил на игра 96

Седма глава

Кооперативна и комуникативна увереност 102
Емпатия и систематичност 103
Репертоарът на кооперативната и
комуникативната увереност 104
Тренинг 105
Аутизмът – крайна форма на систематичност 106
Седемте нива на възприятието 110

Заключение

Учене, което се основава на опита 115
Да стимулираме разгръщането на
скритите таланти 115
Да разберем езика на децата 119
Обзор на поведенческия репертоар на
всички еволюционни нива 122
Бележки 127
Библиографска справка 129

Въведение

Педагогиката – наука на опита

Резултатите от проучването на PISA* в Германия бяха шокиращи. Възможно ли е германските ученици да се представят толкова зле? Да, възможно е, но е недопустимо. Политици, педагози и терапевти незабавно се заловиха да разрешат проблема. В проекта на педагогическата реформа се инвестира много енергия, но от заключението на Андреас Шлайхер, отговорен за провеждането на теста PISA, стана ясно, че „през последните десетилетия в никой друг клон на науката не са извършвани по-малко изследвания“, отколкото в областта на педагогиката. Крайно време е нещата да се променят!

За пореден път се запитахме: каква е задачата на педагогиката? Какво може да постигне тя? Какво

---

* PISA – Международна програма за оценяване на учащите се. – Б. пр.

може да промени? Тези въпроси се отнасят не само до педагозите, защото – както неврологът Герхард Рот с право отбеляза – „много от онова, което университетските преподаватели по педагогика твърдят, няма нищо общо нито с науката, нито с училищната практика“. Тези въпроси се отнасят до всички ни и ни провокират да им намерим отговор.

Проучването на OECD* показа, че „външните“ реформи на специалистите от PISA като например: повече средства, повече учители, по-добри и по-скъпи учебници, не подобриха положението – качеството на образованието не се промени. Статуквото все още свидетелства, че образователната ни система произвежда по 250 000 повтарачи годишно, а на малките и подрастващите се вменява: „Ти не си наред“ или: „В обществото няма приложение за теб и за твоите таланти.“ Не бива да се учудваме, че 10 до 15% от учениците вътрешно „напускат сцената“. В някои начални класове от преподавания материал изостават цели 40%. Така училището за тях се превръща в принудително мероприятие. Как е възможно изобщо да бъдат мотивирани ученици с толкова негативна нагласа?

„Не е важно онова, което се казва, а онова, което се възприема“ – гласи един стар принцип на педагогиката, който би трябвало да си припомним отново ведно с нейната същинска, основна задача. Педагогиката съществува, за да образова и насърчава хората. Нуждаем се не само от външни мерки като повече средства или повече учители, нуждаем се от промяна на гледната точка. Необходима е реформа изотвътре:

---

* OECD – Организация за икономическо сътрудничество и развитие. – Б. пр.

вместо непрекъснато *да оценяваме и осъждаме*, трябва отново да се научим *да наблюдаваме*. Едва тогава бихме постигнали и трайно утвърдили по-добро качество на възпитанието и обучението. Но промяната в отношението се оказва почти непосилна в една образователна система, основаваща се на демотивиращ подход, в която акцентът пада повече върху оценката, отколкото върху поощрението и успеха. Да се реши проблемът би било неизгодно, доколкото негативите не могат да останат само у учениците – преподавателите също ще трябва да поемат своята отговорност: за да не насаждат у тях посредственост, а да им дават кураж и да ги подготвят за живота.

По-удобно е, разбира се, да лекуваме медикаментозно, с външни средства, както се постъпва с над 10 милиона деца в цял свят с диагнозата ADHD*, и така да ги „направим“ спокойни и концентрирани, без да вземаме под внимание щетите, които им нанасяме дългосрочно. Възрастните ще си отдъхнат с чиста съвест, че са предприели нещо по „въпроса“ и не ще могат да бъдат упреквани, но същинската причина ще си остане неизяснена и непреработена.

Хапчетата не отстраняват странностите в държането на децата, проблемите в училище и затрудненията в усвояването на учебния материал. Тези симптоми са послание към нас. Децата ни съобщават нещо и наша е задачата да се научим да разбираме езика им. Трябва да наблюдаваме и направляваме детското поведение, вместо да го

---

* Attention Deficit Hyperactivity Disorder (англ.) – синдром на дефицит на вниманието с хиперактивност – Б. пр. (Виж и: Каролина Хеенкамп, „Децата на новото хилядолетие“, първа и втора част, изд, „Аквариус“, София 2003 и 2004.)

оценяваме и омаловажаваме. За това ще ни помогне новият метод, представен в тази книга. Ние го наричаме *еволюционна педагогика.**

За нас педагогиката е наука на опита. Тя не се основава на някакви неизпитани и неточни психологически модели, а на най-новите изследвания и изводи на неврологията, на науката за мозъка и на еволюционната теория, от които извлича своите заключения.

„Седемте степени на увереност, от които се нуждаят децата“ предлага на родители и педагози възможността да получат по-цялостно и по-дълбоко разбиране за поведението и „езика“ на децата.

Тогава биха открили:

- как **децата** възприемат,
- как преработват информация,
- защо си правят определени изводи,
- как можем да ги заговорим и да установим контакт с тях,
- каква информация искат да ни предадат чрез поведението си,
- как учат,
- какво се крие в действителност зад техните „поведенчески отклонения“ и какво да направим за отстраняването им,
- как да събудим интереса, любопитството, желанието за учене и стремежа им към компетентност,
- как да разпознаем и подпомогнем развитието на талантите им.

---

* Виж и: Л. Конеберг, С. Грамер-Ротлер, „Размърдай си мозъка“, изд, „Аквариус“, София 2005. – Б. пр.

Всички ние се нуждаем от посвещение

Да получиш посвещение означава да пораснеш. Да си пораснал означава да знаеш кой си и да поемеш отговорност за живота си. Но порастването като мъж или жена не се случва от само себе си. Затова някога във всички култури е имало ритуали на посвещение, които по нашите земи днес до голяма степен са потънали в забрава. Последствията за децата ни са значителни: те вече нямат специфични полово обусловени примери за подражание, да не говорим за естественото навлизане в мъжката или женската идентичност. Двата процеса – да станеш мъж и да станеш жена – все повече „се преплитат".

Какво означава посвещението?

Древните племенни общества, в които ритуалът на посвещението е бил основен момент в развитието на всеки човек, винаги са се стремели децата да получат реална представа за живота, за да могат да поемат личната си отговорност. Посвещението било нещо като въвеждане в неговите тайни, което ще рече – и в линейното и цикличното мислене. Момчетата били посвещавани в екзистенциалните тайнства от възрастните мъже, а момичетата – от възрастните жени. Същинското посвещение обаче се осъществявало едва при срещата на двата свята (мъж и жена).

От тези ритуали вече няма и помен в съвременното общество. Един сибирски шаман каза веднъж в телевизионно предаване: „Западният интелектуалец е невежа. Най-лошото е, че дори не го подозира." За нас посвещението и неговото значение са нещо чуждо. Затова образователните институции би следва-

ло да поемат ролята му. А ние – да се вслушаме във валидното и днес послание на Гьоте да образоваме и възпитаваме не само „навън“, но и „навътре“. „Нищо не е вън и нищо не е вътре, защото което е вън, то е и вътре.“ Приоритетите на нашата образователна система се намират отвън. Това означава например, че преподаваният материал, въз основа на който изпитваме, оценяваме и правим заключенията си, ни интересува повече от личността на ученика.

Съществува опасност да се превърнем в инфантилно общество, в което отделният индивид вече не е в състояние да стане зряла личност, доколкото положителни примери за личностно съзряване просто липсват.

Два стереотипа на мислене – мъжката и женската комуникация

Всички знаем от опит, че светът се състои от двойки противоположности: ден и нощ, мъжко и женско начало, вдишване и издишване. В тях винаги са заложени две полярни качества, безусловно свързани помежду си: без нощ няма ден, без мъжки пол няма женски, без вдишване няма издишване... Полярността на света се отразява и в мисленето ни, но ние предпочитаме да подминем този факт и изграждаме у децата си едноизмерен мироглед. Девизът е: „Правилно или погрешно“. А той води до развитието на черно-бели мисловни модели.

Полярността обаче е нещо различно: противоположностите са *равностойни,* незаменими и в никакъв случай – правилни или погрешни. Би било много глупаво да се каже: „Издишването е по-лошо от вдишването.“ Нуждаем се и от двете. Полярност сле-

дователно ще рече, че различните позиции и свойства са самостойни дори помежду им да се създава напрежение. От това напрежение между двете коренно различни позиции (полюси) произлиза динамика, която е съществена за живота ни. Целият свят функционира според този принцип. Съществува не само гравитация, но и центробежна сила, не само разум, но и чувство. И естествено – два противоположни мисловни модела. В по-ранните култури именно те са били в основата на прехода от света на детето към света на възрастния.

Днес, разбира се, вече не е възможно да посвещаваме подрастващите съобразно племенните културни традиции. Въпреки това можем да им дадем пример за двете основни форми на комуникация. Ето защо е важно да интегрираме в живота като цяло и по-конкретно – в образователната система не само линейната мисловна структура (която се смята за „мъжка“), но и цикличната (която се смята за „женска“). Само цялостното мислене е продуктивно за възпитанието и решаването на проблеми – мислене, което признава и двете структури, обединява в себе си техните качества и умее да ги използва.

Полярната структура е заложена и в юридическата ни система. В нея се съдържат два противоположни принципа:

1. Всички са равни!
2. Всекиму своето!

Това означава, че в социума съвместното живеене се съобразява както с принципа „Пред закона всички са равни“ (мъжка комуникация), така и с индивидуалната ситуация на всеки член на обществото (жен-

ска комуникация). Със сигурност не е случайно, че в неврологичните описания на различните мозъчни ареали (лява и дясна хемисфера) се споменават същите тези качества на комуникацията – циклично и аналитично мислене.[12]

Когато редим пъзел например, използваме и двата вида мислене. Многото парченца от пъзела, които трябва да изследваме поотделно (мъжко) образуват цялостната картина – великолепно единство, в което всичко е равностойно и нищо не е изключено (женско). Всяко парченце има своето място и своето предназначение.

Децата се учат от мъжката и женската комуникация, затова е важно да им дадем възможност да се идентифицират в съответствие с ролите си.

Момчетата в една група бързо определят йерархията помежду си. Подобно поведение се наблюдава и при останалите примати. Йерархиите се създават чрез съревнование. Те се ръководят от правилото „ако/тогава“ и следователно са пример за систематизиращ подход. Психологът Симон Барон-Коен пише: „Щом можем да наблюдаваме еднакви схеми на поведение както при човека, така и при маймуните, то те очевидно са заложени в историята на еволюцията.“[13]

Подобни йерархии се установяват още в детската градина. За момчетата социалното положение е значително по-важно, отколкото за момичетата. Малките момичета също определят своите йерархии, но се ръководят от качества, различни от обикновената физическа сила и проявите на грубост (например блъскане). Тук не искаме да оценяваме различните модели на поведение, а по-скоро да ги опишем, за да разберем произхода им. Какво прави детето и какви са целите му?

То се държи така, както му диктува еволюционно-

то ниво (стадият на мозъчното развитие), на което се намира в дадения момент. Тази гледна точка ни позволява да разберем, че определено поведение е неизбежно дотогава, докато човек не успее да надрасне съответното ниво и да се развие.

Изводът следователно е: виртуозното усвояване на репертоара на конкретното еволюционно ниво е най-сигурният начин да започнем да реагираме адекватно. А това е възможно само ако нивото не е блокирано. При наличие на целенасочена агресия (на нивото на емоционалната увереност, виж стр. 53, „Двете лица на агресията“) виртуозността се изразява в осъзнаването на поведенческия диапазон между близост и дистанция.

Симон Барон-Коен казва: „Агресията се наблюдава и при двата пола, както – в някои случаи – и занижената способност за емпатия. Съществува обаче полово-обусловена разлика в начина, по който ѝ се дава израз. Мъжете са склонни към директни прояви (блъскане, удряне, бутане и т.н.), докато жените използват повече скрити, косвени средства. Те не включват физически допир (зад гърба на другия), а неща като клюки, изолиране от групата или хапливи забележки.“[14] Но отново трябва да напомним, че става дума за наблюдаване, а не за оценяване на поведението. И двете форми на агресия имат своето основание. Еволюционната педагогика описва последствията от действията, а не ги оценява.

Мъжки и женски стил на игра

Децата отрано демонстрират полово обусловените разлики в способността си да проявяват емпатия. Това си проличава ясно в поведението им по време на игра: когато искат да постигнат нещо, малките момчета употребяват физическата си сила в по-голяма степен от момиченцата. Ето един пример:

Ако оставим група деца да си играят с прожекционен апарат, който има само един окуляр, момчетата си извоюват повече време на окуляра, отколкото им се полага. Те просто избутват момичетата встрани. Проявяват по-малко емпатия и повече егоизъм.

Оставим ли група, състояща се само от момичета, да си играе със същия уред, онова от тях, което в крайна сметка се застои най-дълго на окуляра, си спечелва предимството не посредством физически тактики, а посредством вербални стратегии. То залага повече на преговори и увещания, отколкото на физическата си сила.

Това ясно показва, че малките момичета са по-коректни и дори когато се стремят към собствената си облага, използват чувствителността си, за да убедят другия да им даде доброволно онова, което искат да получат.

Ето още един пример, който сигурно не ще изненада повечето родители: когато децата карат малки автоматични коли, момчетата бързо започват да си играят на „блъсканица“ и умишлено бутат другите. Ако изобщо успеят да се доберат до колите, момичетата карат много по-внимателно и, доколкото е възможно, избягват сблъсъците.

Следващото описание на четиригодишни вилнеещи момченца сигурно също ще се види познато на родителите: те се боричат, блъскат и падат едно

върху друго. Правят го за удоволствие. Имитират звуците на автомати и се преследват с лазерни оръжия и водни пистолети. Размазват си взаимно пластилин по главите и се преструват, че се застрелват. После „падат мъртви“ и се търкалят по пода.

От това поведение не можем просто да заключим, че момчетата са по-активни или по-агресивни от момичетата – момичетата са също толкова активни, когато става дума за други уреди и играчки като трамплини и въжета за скачане.

Буйването не е израз на агресивност, то е само необуздано мерене на сили. Ако си момче, този „мъжки“ стил на игра носи много радост и удоволствие дори когато се стига до малки наранявания. Момичетата виждат в подобни битки и надпревари проява на нечувствителност, а не форма на забавление.

Разбира се, битките не винаги са израз на небрежно веселие. Понякога придобиват сериозен характер на съперничество и агресивност – ако децата се скарат истински и някой трябва да се намеси отвън, за да ги сдобри. Това се наблюдава по-често дори и при 2-годишните момчета, отколкото при момичетата.

По-малките момчета не обичат да отстъпват играчките си. Според едно изследване те се спречкват заради тях с другарчетата си петдесет пъти по-често, отколкото момичетата, които по-скоро си ги разменят.

Това са всекидневни примери за полово обусловените разлики в способността за емпатия. За съжаление, често приписваме на момчетата враждебни намерения и много по-често диагностицираме при тях поведенчески отклонения, отколкото при момичетата. Подобна диагноза не взема под внимание факта, че момчешкото поведение е обосновано от еволюцията, а момчешката потребност от мерене на

силите произлиза навярно от недостатъчно развита физическа или емоционална увереност.

Едва навършили годинка, момиченцата вече реагират по-емпатично на чуждата мъка и показват повече съчувствие посредством тъжни погледи, утешителни звуци или жестове. Това съответства на държането, присъщо на жените в разговор с приятелки, споделящи душевните си болки. Следователно, жените още от малки са по-склонни да утешават другите. Редица изследвания потвърждават, че тригодишните момиченца изпреварват многократно връстниците си от другия пол, когато трябва да тълкуват нечии мисли и чувства.

Попитаме ли различни деца какви ли са съкровените чувства на героя от някоя история в сравнение с поведението, което той демонстрира, ще установим, че момичетата имат по-вярна преценка. На въпроса какво би следвало да е изражението на човек в определени ситуации (например, ако получава подарък, който не му харесва) момичетата също показват по-добър усет за това, кога е по-добре да потиснат проявата на собствените си чувства, за да не наранят другите. А когато трябва да преценят дали някой е казал нещо неуместно, момичетата след седмата си година отново се справят по-добре от момчетата.[15]

Ако осъзнае тези полово обусловени разлики, всеки педагог би трябвало да е наясно, че в образователната ни система има много дефицити. Дори само фактът, че в началното училище момчетата са длъжни да се научат да плетат и бродират, говори какво невежество цари в сферата на образованието. Не е проблемна самата дейност, а това, че се пренебрегва тяхното двигателно развитие. На този етап основните им потребности са свързани с развитието на грубата, а не на фината моторика. В часовете по

физическо възпитание момичетата пък са поощрявани да играят футбол, което от гледна точка на нужната за това импулсивност и техника не отговаря на потребностите им от движение. И обратното: момчетата, за съжаление, трябва да участват в часовете по танци.

Проучването на дидактическия подход в детската градина ни даде отрезвяващо разбиране за различните възпитателни концепции в предучилищната възраст. Вниманието е насочено основно към уменията на фината моторика като рисуване, изрязване, ръчен труд, което неизбежно води до прекалено едностранчиво оценяване. В резултат на това момчетата са значително ощетени, защото вече споменахме, че в по-ранна възраст те тренират и изпробват усилено способностите на грубата си моторика. Ориентираните към усещанията и вербалността игри също не отговарят на нивото на развитие на момчетата. Ако пренебрегнем тези факти, допускаме грешки в преценката си. Фатално е също така да квалифицираме пет-шестгодишни деца, затрудняващи се да изпълнят определена задача (например, да нарисуват картина по разказ), като недостатъчно зрели да тръгнат на училище или дори недостатъчно интелигентни. Трудностите произтичат оттам, че те мислят по различен начин, играят по различен начин и си задават различни въпроси, а възрастните им задават въпроси или им поставят задачи на непонятен за тях език. Възрастните трябва да се научат да разбират езика на децата – как мислят, възприемат и играят в дадена възраст, какви въпроси ги вълнуват.

В това отношение методът на еволюционната педагогика предлага точни ориентири. За педагога умението да разпознае на кое ниво на мозъчното развитие действа и възприема детето е равносилно на

откровение. Тогава той ще е наясно как да го направлява в синхрон със собствените му способности (виж схемата на стр.122).

За съжаление, жените изцяло доминират в сферата на предучилищното и основното образование. А за малките момчета контактът с педагози от мъжки пол е особено важен. Поради тази причина много възпитателки и учителки решават да се държат по мъжки и забравят да реагират по присъщия им женственоцикличен начин.

Типично мъжка компенсация е, когато жените налагат правила, вместо да се държат както им приляга, чувствително-емпатично. Например: Макс получава ниска оценка. Учителката е убедена, че трябва да вземе мерки и му дава допълнителни домашни. По-подходящо би било да му каже: „Разбирам, че си разстроен“ (тоест да подходи по женски емпатично), а после да помисли заедно с него как да подобрят ситуацията (тоест – как да я овладеят по мъжкия линеен начин). Можем да очакваме да срещнем разбиране само когато използваме и двете форми на комуникация, в противен случай ще предизвикаме единствено протест и съпротива.

Добрият учител може да мотивира ученика си да отговори на изискванията.
Великият учител може да го мотивира да направи това с удоволствие.

Тук искаме да споменем, че тенденцията към академизиране на професията на възпитателя води към една изцяло аналитична, линейна посока на мислене, като така се губи същинската стойност на „призванието да си възпитател“.

Единствено и само в предучилищното и основното

образование възрастният има уникалната възможност да се намира при извора на детската душа и както още Гьоте е отбелязал „да възпитава отвътре...“ или както Мария Монтесори винаги ни е напомняла: възрастният трябва да бъде помощник по пътя, водещ към независимост и зрелост на личността.[16]

Основното ни желание е да усвоим този подход и да подкрепяме подрастващите в търсенето на тяхната идентичност, защото вече е крайно време. Днес на педагогиката се пада задачата да придружава момчетата по пътя към мъжествеността, а момичетата – по пътя към женствеността. Това може да се случи само ако в еднаква степен се съобразяваме с линейното и цикличното мислене, с мъжкия и женския начин на поведение и ги уважаваме. Което ще рече – да дадем на жената възможност да живее своята женственост, а на мъжа – своята мъжественост. Когато те не отдават значение на различността си и не я ценят, настъпва хаос.